

Μακεδονικά

Τόμ. 2

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

1941-1952

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ.
1953

Paul Lemerle, Actes de Kutlumus. Edition diplomatique. Ouvrage honoré d' une souscription de l' Académie des Inscriptions et Belles - Lettres. Texte. Archives de Γ Athos publiées sous la direction de Gabriel Millet, membre de Γ Institut. II. Paris 1945.

Στίλπων Π. Κυριακίδης

doi: [10.12681/makedonika.9293](https://doi.org/10.12681/makedonika.9293)

Copyright © 2016, Στίλπων Π. Κυριακίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κυριακίδης Σ. Π. (2017). Paul Lemerle, Actes de Kutlumus. Edition diplomatique. Ouvrage honoré d' une souscription de l' Académie des Inscriptions et Belles - Lettres. Texte. Archives de Γ Athos publiées sous la direction de Gabriel Millet, membre de Γ Institut. II. Paris 1945. *Μακεδονικά*, 2, 707-714. <https://doi.org/10.12681/makedonika.9293>

Paul Lemerle, Actes de Kutlumus. Édition diplomatique. Ouvrage honoré d'une souscription de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. Texte. Archives de l'Athos publiées sous la direction de Gabriel Millet, membre de l'Institut. II. Paris 1945. 40ν σ. VI×305. Album πίν. XXXII.

Τὸ ἔργον εἶναι προῖόν τῆς εἰς Ἁγιον ὄρος γαλλικῆς ἐπιστημονικῆς ἀποστολῆς ὑπὸ τὸν Millet κατὰ τὸν προκαρελθόντα πόλεμον. Ὁ διαπρεπὴς ἱστορικὸς τῆς βυζαντινῆς τέχνης δὲν περιορίσθη μόνον εἰς τὰ ἔργα αὐτῆς, ἀλλ' ἔδειξεν ἐνδιαφέρον καὶ διὰ τὰ πλούσια εἰς ἔγγραφα ἀρχεῖα τῶν μονῶν, καὶ μάλιστα ἐκείνων, περὶ τῶν ὁποίων ἐλάχιστα ἢ τίποτε δὲν ἦτο γνωστόν. Οἱ μοναχοί, οἱ ὁποῖοι συνήθως δὲν ἀνοίγουν εὐχαρίστως τὰ ἀρχεῖα τῶν εἰς τοὺς ἐπιστήμονας ἐρευνητᾶς, Ἕλληνας καὶ ξένους, προφανῶς λόγῳ τῶν πολεμικῶν συνθηκῶν ἐφάνησαν πρόθυμοι εἰς τὸν Millet, ὅστις ἐπωφελοῦμενος τῆς εὐκαιρίας ἔλαβε φωτογραφίας τῶν τεθέντων εἰς τὴν διάθεσίν του ἔγγράφων. Ἐκ τῶν φωτογραφιῶν τούτων ἐδημοσιεύθη ἤδη μέρος τῶν ἔγγράφων τῆς Λαύρας ὑπὸ τῶν Rouillard—Collomp, τώρα δὲ βλέπουν τὸ φῶς καὶ τὰ ἔγγραφα τῆς μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου. Ὁ Millet ἐνεπιστεύθη τὴν δημοσίευσιν αὐτῶν εἰς τὸν P. Lemerle καὶ ὁμολογουμένως δὲν ἠδύνατο νὰ εὔρη πρόσωπον καταλληλότερον. Ὁ Lemerle, ἀφοῦ ἀνέγνωσε καὶ ἐμελέτησε τὰς φωτογραφίας, εὐσυνειδήτως φερόμενος ἠθέλησε νὰ ἴδῃ καὶ τὰ πρωτότυπα. Δυστυχῶς, παρελθουσῶν τῶν πολεμικῶν συνθηκῶν, οἱ μοναχοὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν παλαιάν των δυστροπίαν καὶ οὕτω δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν ἐπιστήμονα νὰ καταστήσῃ τὸ ἔργον του ἄρτιον. Δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω τὸν λόγον τῆς δυστροπίας ταύτης. Οἱ Ἁγιορεῖται πατέρες εἶναι βεβαίως θεματοφύλακες τῶν κειμηλίων, τὰ ὁποῖα ἐκληροδότησαν εἰς αὐτοὺς οἱ Βυζαντινοὶ ἡμῶν πρόγονοι, καὶ τὸ ἔργον αὐτὸ ἐξετέλεσαν εὐόρκως καὶ εὐσυνειδήτως καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἄξιοι μεγίστων ἐπαίνων καὶ πολλὰ ὀφείλει εἰς αὐτοὺς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἡ ἐπιστήμη. Ἀλλὰ τὰ κειμήλια αὐτὰ οὐδεμίαν ἔχουν ἀξίαν, ἐφ' ὅσον κατάκεινται κεκλεισμένα εἰς τὰ ἀρχεῖα καὶ δὲν καθίστανται προσιτὰ εἰς τὴν ἐπιστήμην διὰ τῆς καλῆς καὶ ἐπιστημονικῆς αὐτῶν δημοσιεύσεως. Ἐὰν βέβαια μεταξὺ τῶν πατέρων ὑπῆρχον ἐπιστήμονες, δυνάμενοι νὰ ἀναλάβουν τὸ ἔργον τῆς ἐπιστημονικῆς δημοσιεύσεως, τότε ἀναμφιβόλως θὰ ἦτο εὐλογος ἡ δυστροπία, διότι θὰ εἶχον τὴν εὐλογον ἀπαιτήσιν νὰ διαφυλάξουν δι' ἑαυτοὺς τὸ δικαίωμα τῆς πρώτης δημοσιεύσεως. Δυστυχῶς πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων τοιούτους ἐπιστήμονας δὲν διαθέτουν αἱ μοναί. Δὲν δικαιολογεῖται λοιπὸν ἡ δυστροπία, διότι ἀποβαίνει πρὸς ζημίαν ὄχι μόνον τῆς ἑλληνικῆς βυζαντινῆς ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἱστορίας αὐτῶν τούτων τῶν ἱερῶν ἀγιορειτικῶν μονῶν. Ἀπόδειξις ἡ παροῦσα δημοσίευσιν τῶν ἔγγράφων τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου. Ἐὰν δὲν ἠνοίγετο τὸ ἀρχεῖον τῆς μονῆς εἰς τὸν Millet, θὰ παρέμενεν ἄγνω-

στος καὶ αὐτὴ ἡ ἱστορία τῆς μονῆς, τὴν ὁποίαν τόσον καλῶς διηυκρίνησεν ἐκ τῶν ἐγγράφων ὁ ἐκδότης αὐτῶν Lemerle. Ἐὰν δὲ σήμερον εἰς τὰ δημοσιεύμενα κείμενα τῶν ἐγγράφων παρουσιάζονται ἀμφίβολά τινα, εὐτυχῶς ὀλίγα, ὑπεύθυνος δι' αὐτὰ δὲν εἶναι ὁ ἐκδότης, ἀλλ' οἱ δυστροπήσαντες πατέρες, οἱ ὁποῖοι μάλιστα ἔφθασαν μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἀμελήσωσιν ἀπέναντι αὐτοῦ καὶ τὴν πατροπαράδοτον πρὸς πάντας ἀγιορειτικὴν φιλοξενίαν εἰς τοιοῦτον μάλιστα βαθμόν, ὥστε νὰ ἀναγκάσουν αὐτὸν νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν κατ' ἐξοχὴν καὶ ἐκ παραδόσεως γνωστὴν διὰ τὴν φιλοξενίαν τῆς μονῆς τῶν ὡς ὀλίγον φιλόξενον (peu hospitalier). Τοιαύτη διαγωγὴ μειώνει τὸ παγκόσμιον γόητρον τοῦ Ἁγιωνύμου ὄρους καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες αὐτὴν εἶναι ὑπεύθυνοι διὰ τὴν μείωσιν ταύτην. Πρέπει δὲ νὰ προσετιθῇ ἀκόμη καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ δημοσίευσίς τῶν ἐγγράφων τούτων ἀποτελεῖ καὶ ἐθνικὴν ἀνάγκην, διότι περιέχουσι στοιχεῖα πολῦτιμα διὰ τὴν ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας, τὴν ὁποίαν οἱ βόρειοι γείτονές μας μὲ κάθε τρόπον, θεμιτὸν καὶ ἀθέμιτον, ἀμφισβητοῦν. Καὶ τοῦτο πρέπει νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν οἱ κατὰ τὰ ἄλλα ἄριστοι καὶ ἄγρυπνοι φύλακες αὐτῶν.

Ἡ δημοσίευσίς περιλαμβάνει δλόκληρον τὸ ἀρχεῖον τῆς μονῆς ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν μέχρι καὶ τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας, ἦτοι ἀπὸ τοῦ 1012 μέχρι τοῦ 1856. Εἰς ἐπίμετρα δημοσιεύονται ἐν πλαστὸν χρυσόβουλλον τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, τὸ ὁποῖον ὀμιλεῖ περὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς μονῆς, ἔγγραφα τινὰ Σέρβων καὶ Βλάχων ἡγεμόνων ὑπὲρ τοῦ Κουτλουμουσίου, τρία σουλτανικὰ φερμάνια ἐν μεταφράσει, διάφορα ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὴν μεταξὺ τῶν μονῶν Ξηροποτάμου καὶ Κουτλουμουσίου ἀμφισβήτησιν διὰ τὴν περιοχὴν, τὴν καλουμένην τοῦ Ἀναπαυσᾶ, ἐν οἷς καὶ ἐν πλαστὸν χρυσόβουλλον τοῦ Ἀνδρονίκου, πλαστὸν ὑπὸ τινος Ξηροποταμηνοῦ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν δικαίων τῆς μονῆς του, τοῦ ὁποίου τὴν πλαστικότητα ἀπέδειξεν ὁ λόγιος μοναχὸς Νικηφόρος ὁ Νάξιος ἤδη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὁ κανονισμὸς τῆς ἀπὸ τῆς μονῆς Κουτλουμουσίου ἐξηρημαμένης σκῆτης τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος καὶ τέλος ἐπιγραφαὶ τινες κεχαραγμέναι ἐπὶ λίθων, εὐρισκομένων ἐντὸς τῆς μονῆς. Ὁ ἐκδότης πιστεύει ὅτι τὰ δημοσιεύμενα ἔγγραφα ἐξαντιλοῦσι τὸ ἀρχεῖον τῆς μονῆς. Συμφωνῶ μὲ τὸν Laurent ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἴμεθα ἀπολύτως βέβαιοι περὶ αὐτοῦ.¹ Εἰς ἴδιον παράρτημα (ἀρ. 8) δημοσιεύονται παρατηρήσεις τοῦ Millet ἐπὶ τῶν σημειωμάτων, τῶν ὑπαρχόντων ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἐπιφανείας τῶν ἐγγράφων, δι' ὧν οἱ μοναχοὶ πρὸς εὐκολίαν τῆς εὐρέσεως αὐτῶν ἐσημείωνον διὰ βραχέων τὸ περιεχόμενον. Ἐν τέλει πίναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων συμπληρῶνε τὴν δημοσίευσιν. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ του ὁ ἐκδότης,

¹ Βλ. τὴν βιβλιοκρισίαν του ἐν Revue des études byzantines τόμ. 4 (1948) σ. 181 κέ.

στηριζόμενος ἐπὶ τῶν ἐγγράφων μᾶς δίδει, ὅπως εἶπομεν, τὴν ἱστορίαν τῆς μονῆς, ὡς καὶ τῆς συνενωθείσης πρὸς αὐτὴν μονῆς τοῦ Ἀλωποῦ ἢ Ἀλυπίου, ἔτι δὲ καὶ πίνακα τῶν ἡγουμενευσάντων εἰς τὰς δύο ταύτας μονάς.

Ἡ ἔκδοσις τῶν ἐγγράφων ἔγινε κατὰ τὴν διπλωματικὴν λεγομένην μέθοδον· ἐκδίδονται δηλονότι τὰ ἔγγραφα πανομοιότυπως μὲ ὅλα τὰ γλωσσικὰ σφάλματα καὶ τὴν ἰδιόρρυθμον πολλάκις ὀρθογραφίαν ἢ μᾶλλον ἀνορθογραφίαν των. Τὰ ἔγγραφα χρονολογοῦνται μετὰ προσοχῆς, περιγράφεται ἀκριβῶς ἡ κατάστασις, εἰς ἣν ἕκαστον αὐτῶν εὐρίσκεται, ἀναλύεται τὸ περιεχόμενον καὶ εἰς ἰδίαν παράγραφον ἐξετάζεται ἱστορικῶς καὶ πραγματικῶς πᾶν ὅ,τι εἶναι σχετικὸν πρὸς τὸ ἔγγραφο πρὸς καθοδήγησιν τοῦ ἀναγνώστου. Ἡ ἀνάγνωσις ἐγένετο μετὰ πολλῆς ἐμπειρίας καὶ προσοχῆς, αἱ δὲ παραναγνώσεις φαίνονται νὰ εἶναι πολὺ ὀλίγαι καὶ μᾶλλον ἀσήμαντοι, ἐφ' ὅσον δὲν ἀλλοιώνουν τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου,¹ ἴσως δέ τινες ὀφείλονται καὶ εἰς λάθη τοῦ στοιχειοθέτου.

Διαφορὰς ἀναγνώσεως παρετήρησα καὶ μεταξὺ τοῦ ἐκδότου καὶ τοῦ Fr. Dölger, ὅστις ἐδημοσίευσε μεταγενεστέρως μερικὰ ἐκ τῶν ἐγγράφων τῆς μονῆς ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ἰδίων φωτογραφιῶν. Ἀναφέρω δείγματος χάριν μερικὰς ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 44 ἐγγράφου τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ τοῦ Β' (1428), τὸ ὁποῖον παρὰ Dölger φέρει τὸν ἀριθμὸν 85.² 1) Ἐν στ. 4 L. *μονῶν*—D. *μοναχῶν*. 2) Ἐν στ. 5 L. *ἐπανακαλεῖν*—D. *ἐπαναί[ροεσθα]ι*. 3) Ἐν στ. 6 L. *ἀναπαύσεως*—D. *ἀναπλάσεις*. 4) Ἐν στ. 7 L. *τὰ καλῶς εἰς τὴν ἀρχὴν γεγονότα ὥστε . . . διὰ παντός ἴστασθαι*—D. *τὰ καλῶς τὴν ἀρχὴν [κτ]ισθ[έντα] ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σχήματος ἴστασθαι*. Διὰ νὰ ἐξακριβώσω πῶθεν προέκυψεν ἡ διαφορὰ, προσέτρεξα εἰς τὴν φωτογραφίαν, τὴν ὁποίαν δημοσιεύει ὁ Dölger, διότι δυστυχῶς ὁ Lemerle, μολονότι αἱ φωτογραφίαι του εἶναι πολὺ σαφεῖς, δίδει μόνον τὸ τέλος τοῦ ἐγγράφου. Δυστυχῶς καὶ ἐκ τῆς ἐπισταμένης ἐξετάσεως τῆς φωτογραφίας δὲν ἠδυνήθην νὰ φωτισθῶ, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τὸ ἔγγραφο λόγῳ τοῦ διπλώματος εἶναι ἐξίτηλον καὶ ἀσαφὲς καὶ ἐπιδέχεται, ὅπως αἱ ἐξίτηλοι ἀρχαῖαι ἐπιγραφαί, πλείονας ἀναγνώσεις ἢ δὲν ἐπιδέχεται καμμίαν. Ἴσως ἐὰν ἐγένετο προσφυγὴ εἰς τὸ πρωτότυπον, νὰ ἐπετυγχάνετο ἀκριβεστέρα ἀνάγνωσις, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δυστυχῶς δὲν ἔγινε διὰ τὸν ἐκτεθέντα λόγον. Ἐκ τῶν διαφορῶν αὐτῶν μεταξὺ ἐμπειροτάτων εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἐγγράφων ἐπιστημόνων προκύπτει ὅτι εἰς τὰ ἀσαφῆ σημεῖα εἶναι ἀπαραίτητος πάντοτε ἡ

¹ Ἐχω ὑπ' ὄψιν τὰς σημειουμένας ὑπὸ τοῦ Laurent ἐν τῇ μνημονευθείσῃ βιβλιοκρισίᾳ. Ἀμφιβάλλω ἂν ἢ ἐν 5, 14 ἀνάγνωσις τοῦ Laurent *θεῖαν* εἶναι ὀρθή. Νομίζω ὅτι ἡ βραχυγραφία πρέπει μᾶλλον νὰ ἀναγνωσθῇ *θυγατέρα*.

² Fr. Dölger, *Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges*. Textband. München 1948, σ. 228 κέξ. Ὁ Dölger, ὅταν ἐδημοσίευσεν τὸ ἔργον του, δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὰ κείμενα τοῦ Lemerle (βλ. σ. 11).

προσφυγή εις τὸ πρωτότυπον, ὅταν τοῦλάχιστον ὑπολείπωνται μερικά ἴχνη τῶν γραμμάτων, διότι ἄλλως ἀφιέμεθα εἰς τὴν δευτέρωκειαν καὶ πολλάκις καὶ εἰς μόνην τὴν μαντικὴν δύναμιν τοῦ ἐκδότου. Παρατηρῶ δὲ ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἄνωτέρω σημειωθείσας διαφορὰς ὅτι εἰς μὲν τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν πιθανώτεροι κατ' ἔννοιαν εἶναι αἱ ἀναγνώσεις τοῦ Lemerle *μονῶν*, ἐπανακαλεῖν ἀντὶ τῶν τοῦ Dölger *μοναχῶν*, ἐπαναίρεσθαι, εἰς δὲ τὴν τρίτην καὶ τὴν τετάρτην ἀντιστρόφως, προτιμότεροι εἶναι αἱ ἀναγνώσεις τοῦ Dölger *ἀναπλάσεως*, *κτισθέντα* ἀντὶ τῶν Lemerle *ἀναπάσεως*, *γεγονότα*.

Τὰ δημοσιευόμενα κείμενα βρῖθουν πολλάκις ἀνορθογραφῶν, μέρος τῶν ὁποίων διορθῶναι ὁ ἐκδότης εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα. Βεβαίως ἡ διορθῶσις πασῶν θὰ ἐβάρυνε πολὺ τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα ἄνευ σοβαροῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ ἡ σκοραδική, ὅπως γίνεται ὑπὸ τοῦ ἐκδότου, φέρει πολλάκις τὸν ἀναγνώστην εἰς δύσκολον θέσιν, ὅταν αἱ ἐν τῷ κειμένῳ ἀνορθογραφίαι μένωσιν ἀδιόρθωτοι ἐν τῷ ὑπομνήματι. Διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει γεννᾶται τὸ ἐρώτημα, ἂν αἱ ἀνορθογραφίαι εἶναι ὄντως τοῦ κειμένου ἢ ὀφείλονται εἰς τυπογραφικὰ παροράματα. Οὕτω π.χ. ἐν 8, 33 γράφεται *ἡρωτησάμην* ἀντὶ *ἡρεισάμην* χωρὶς νὰ σημειῶνεται τίποτε εἰς τὸ ὑπόμνημα. Ὅμοίως ἐν 9, 29 γράφεται *κροσέτι* ἀντὶ *προσέτι*, ἐν 15, 43 *κοίρειν* καὶ *θρηγεῖν* ἀντὶ *κρίρειν* καὶ *θρηγεῖν*, ἐν 19, 33 ὡς ἂν *ἐκαστῇ μὲν ἐκεῖθεν* ἀντὶ ὡς ἂν *ἐκαστῇ μὲν ἐκεῖθεν*, ἐν 24, 20 *τὴν καθ' ἡμᾶς* ἀντὶ *τὴν καθ' ὑμᾶς*, ἐν 29, 51 *ἐν τῇ ἐκτεθέντι* ἀντὶ *ἐν τῷ ἐκτεθέντι*, ἐν 30, 23 *κεχηγένοι* ἀντὶ *κεχηγένοι*, ἐν 39, 17 *παρ' ἡμῖν* ἀντὶ *παρ' ἡμῶν*, ἐν 56, 32 τοῦ *προδότην Ἰούδα* ἀντὶ τὸν *προδότην Ἰούδα*, ἐν 60, 22 *παπα Μαξήμος Φιλοθετίς* ἀντὶ *παπᾶ Μάξιμος Φιλοθεΐτης* κ.τ.λ. Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 72 ἐγγράφῳ διορθοῦνται μὲν ἐν τῷ ὑπομνήματι τὰ ἐν στ. 2·3 *περιτυγχίζειν* εἰς *περιτεγχίζειν*, 3 *διατυρεῖσθαι* εἰς *διατηρεῖσθαι*, ἀφήνονται ὅμως ἀδιόρθωτα τὰ ἐν στ. 4 *ἴδιον γὰρ φρονήμου οὐ μόνον κτίσασθαι ἀγαθά*, ἀντὶ *φρονίμου, κτήσασθαι*, στ. 6 *πολιτεία* ἀντὶ *πολυτεία*, στ. 8 *διατηρεῖσθε* ἀντὶ *διατηρεῖσθαι*. Ἐν 73, 7 γράφεται *νὰ ἐξοδεύση ἐξοδίων* ἀντὶ *ἐξ ἰδίων*, ἐν 76, 8 *ἐσφαγίστου* ἀντὶ *ἐνοσφαγίστου*, ἐν 77, 35 *πειθαρχῶν* ἀντὶ *πειθαρχῶν* κ.τ.λ. Τὰ ἄνωτέρω παραδείγματα δεικνύουν ὅτι ἡ μέθοδος τῆς σκοραδικῆς διορθώσεως δὲν εἶναι ἡ ἐνδεδειγμένη καὶ μάλιστα εἰς τὰ βρῖθοντα ἀνορθογραφῶν κείμενα. Πολὺ ἀσφαλεστέρα εἶναι ἡ μέθοδος τῆς καθολικῆς διορθώσεως, ἡ ὁποία ὅμως ἔχει τὸ ἐλάττωμα, ὅτι ἐπιφορτίζει πολὺ τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα, εἰς τὸ ὁποῖον πολλάκις θὰ ἐπαναλαμβάνεται σχεδὸν ὀλόκληρον τὸ κείμενον ὠρθογραφημένον. Ἐὰν θέλωμεν νὰ ἀποφύγωμεν τὰ δύο αὐτὰ ἄκρα χωρὶς νὰ παρεκκλίνωμεν ἀπὸ τὸν κανόνα τῆς πανομοιότηπου ἐκδόσεως, νομίζω ὅτι μία μόνον ὑπάρχει ὁδός, ἡ ἐξῆς: Νὰ ἀφεθοῦν ἀδιόρθωτα ὅλα τὰ προφανῆ ὀρθογραφικὰ λάθη, ὅσα δὲν καθιστῶσι δυσδιάγνωστον τὴν λέξιν, ὅσα δηλ. οὐδεμίαν εἰς τὸν ἀναγνώστην γεννώσιν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἀκουστικῆς μορφῆς τῆς λέξεως. Ἐν τοι-

αὕτη περιπτώσει ὁ ἀναγνώστης εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀναγινώσκη ἀκουσικῶς καὶ ὄχι ὀπτικῶς, πρέπει δηλ. νὰ προσέχη ὄχι εἰς τὴν ὀπτικὴν εἰκόνα τῶν λέξεων, ἀλλ' εἰς τὴν ἀκουσικὴν, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἀναγινώσκη μετὰ φωνῆς καὶ ὄχι σιωπηλῶς. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλον διὰ τὸν μὴ συνηθισμένον εἰς αὐτὸ ἀναγνώστην καὶ μάλιστα τὸν μὴ ἔχοντα μητρικὴν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Θὰ διορθῶνται μόνον, ὅσα γεννῶσιν ἀμφιβολίαν εἰς τὸν ἀναγνώστην περὶ τῆς ἀκουσικῆς μορφῆς τῆς λέξεως ἢ καὶ φθειρῶσιν αὐτήν. Ἡ διόρθωσις ὅμως αὕτη πρέπει νὰ γίνεται μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ ἐν πλήρει γνώσει τῆς δημῶδους μορφῆς τῶν λέξεων, διότι ἀτελῆς τυχὸν γνώσις αὐτῆς εὐκόλως ὀδηγεῖ εἰς παραδιωρθώσεις. Καὶ εἰς τοιαύτας τινὰς ὑπέπεσε καὶ ὁ ἐκδότης, μολονότι γνωρίζει πολὺ καλὰ τὴν νέαν ἑλληνικὴν καὶ εἶχε καὶ βοηθὸν Ἑλληνα. Οὕτω π. χ. ἐν 56, 23 διώρθωσε τὸ οἶ|φέραι εἰς οἶ ἔφεραν ?, ἐν 56, 25 τὸ εἶδαι εἰς οἶδαι (ἴσαι), ἐν 56, 37 τὸ ἔλλαοῦσαν εἰς ἐλάλου ἢ ἐλάλοσαν. Αἱ διορθώσεις αὗται εἶναι περιτταί, διότι τὸ μὲν οἶ|φέραι εἶναι κακὴ γραφὴ τοῦ ἠφέραι, ὅπερ εἶναι νότιος διαλεκτικὸς τύπος τοῦ ἔφεραν,¹ τὸ εἶδαι εἶναι ἐπίσης νότιος διαλεκτικὸς τύπος ἀντὶ τοῦ εἶδαν, σὺδμεῖαν δὲ σχέσιν ἔχει πρὸς τὸ οἶδαι, τὸ δὲ ἔλλαοῦσαν εἶναι κακὴ γραφὴ ἀντὶ ἐλαλοῦσαν, τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστότατος δημῶδης τύπος τοῦ παρατατικοῦ ἀντὶ ἐλάλου. Εἰς τοιαύτας διαλεκτικὰς περιπτώσεις διὰ τὸν μὴ εἰδήμονα τῶν ιδιωμάτων ἀναγνώστην δὲν εἶναι ἀρκετὴ ἢ ἀποκατάστασις εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα τῆς ὀρθῆς γραφῆς, οἷον ἠφέραι, εἶναι ἀπαραίτητος καὶ σύντομος δῆλωσις τοῦ τύπου ἢ τῆς μορφῆς καὶ ἐρμηνείας τῆς λέξεως. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον νομίζω ὅτι εἰς παρομοίας περιπτώσεις πρέπει νὰ προτάσεται τοῦ ἐγγράφου καὶ βραχὺς χαρακτηρισμὸς τῆς γλώσσης αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος οὐ μόνον θὰ καθοδηγήσῃ τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν γλωσσικὴν κατανόησιν τοῦ κειμένου, ἀλλὰ καὶ θὰ παράσῃ ἐνδείξεις περὶ τοῦ συντάκτου τοῦ ἐγγράφου. Οὕτω π. χ. τύποι ὡς οἶ ἀνωτέρω εἰς -σαι, οἷον ἠφέραι, εἶδαι, κοντὰ εἰς τὰ ἔφεραν, εἶδαν κ.τ.λ., ἐὰν δὲν ἀποτελοῦν ἐνδείξεις, ὅτι οἶ τύποι οὗτοι ἐξηκολούθουν νὰ ὑφίστανται κατὰ παράδοσιν καὶ ἐν τῇ Βορείῳ Ἑλλάδι κατὰ τὸν χρόνον τῆς συντάξεως τοῦ ἐγγράφου παραλλήλως πρὸς τοὺς νεωτέρους, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θεωρῶ ὀλιγώτερον πιθανόν, ἐξέσπαντος ἀποτελοῦν σοβαρωτάτην ἐνδειξιν, ὅτι ὁ γράψας τὸ ἔγγραφο ἡμιλόγιος μοναχὸς κατήγετο ἐκ νοτιωτέρων ἐπαρχιῶν καὶ διὰ τοῦτο ἐγκατεμίγνυνεν ἀσυναίσθητως εἰς τὰ ἐκ παραδόσεως βυζαντινὰ καὶ τὰ κοινότερα νεοελληνικὰ καὶ τύπους διαλεκτικῶς ἐκ τοῦ νοτίου μητρικοῦ τοῦ ιδιώματος.

Τὰ ἔγγραφα δημοσιεύονται κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν καὶ κατὰ ταύτην

¹ Τοιοῦτους ἀκριβῶς τύπους βλ. εἰς τὴν δέησιν τῶν κατοίκων τῆς Κῶ πρὸς τινὰ τῶν διαδόχων τοῦ Καλοῦάννου, ἴσως τὸν Μανουήλ, δημοσιευθεῖσαν ἐν Miklosich-Müller, Acta τόμ. 6 ἀρ. LXVII σ. 186 στ. 16.

ἀριθμοῦνται. Ὡς ἔλλειψις δύναται νὰ θεωρηθῆ ἢ μὴ ἀναγραφή τοῦ ἀριθμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐνδεχομένως ἔχει τὸ ἔγγραφο ἐν τῷ ἀρχαίῳ τῆς μονῆς, ἀλλ' ὑπεύθυνος διὰ τὴν ἔλλειψιν δὲν εἶναι ὁ ἐκδότης, εἶναι οἱ μοναχοί, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸν τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἀρχαίου.

Αἱ χρονολογήσεις γίνονται μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἰσχυρῶν τεκμηριῶν, ἐλάχιστοι δὲ εἶναι ἀμφίβολοι.

Τὰ ἔγγραφα, ὅπως συνήθως, παρουσιάζουν ποικίλον ἐνδιαφέρον, ἱστορικόν, προσωπογραφικόν, τοπογραφικόν, γλωσσικόν καὶ εἴ τι ἄλλο.

Τὸ ἱστορικόν εἶναι μὲν σπουδαῖον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς μονῆς, ὑπολείπεται ὅμως ἐν σχέσει πρὸς τὸ παρεχόμενον ὑπὸ τῶν ἐγγράφων ἄλλων μεγαλυτέρων καὶ παλαιότερων μονῶν. Πάντως, ὅπου ὑπάρχει, σημειώνεται καὶ σχολιάζεται μετὰ προσοχῆς καὶ πλήρους γνώσεως τῶν πραγμάτων. Ἐξαιρετικόν ἐνδιαφέρον παρέχει τὸ ὑπ' ἀριθ. 20 χρυσόβουλλον σιγίλλιον τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ε' ὑπὲρ τῶν ἐν Σέρραις ἐγκατεστημένων Κλαζομενιτῶν στρατιωτῶν. Ἐσημειώσαμεν ἤδη ἀλλαχοῦ τὴν ἐγκατάστασιν Κρητῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Θεσσαλονίκης,¹ τῶρα προστίθενται καὶ οἱ ἐκ Κλαζομενῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Σερρῶν. Αἱ ἐγκαταστάσεις αὗται νομίζω ὅτι ἐγένοντο μετὰ τὸ 1303, ὅποτε οἱ Τούρκοι ὑπὸ διαφόρου ἡγεμόνα ἐπέδραμον εἰς τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πολλοὶ δὲ κάτοικοι φεύγοντες αὐτοὺς ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκπατρισθοῦν εἰς τὴν Δύσιν, δηλαδὴ τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν.² Χαρακτηριστικὰ δ' εἶναι ὅσα λέγει ὁ Παχυμέρης εἰδικῶς διὰ τοὺς στρατιώτας τῆς Ἀνατολῆς.³ «Αἱ μὲν γὰρ Ῥωμαϊκαὶ δυνάμεις οὐχ ὅπως ἐξησθένουν, ἀλλὰ καὶ προνοίας ἀπολωλεκότες, ἀνατολὴν φεύγοντες ἐπὶ δύσεως ὤρων, περιποιούμενοι ἑαυτοῖς μόνον τὸ ζῆν. Ἐτέρους δ' ἐγκαθιστᾶν ἐπὶ ρητοῖς γέρασιν ἀμήχανον ἦν». Κατὰ ταῦτα οἱ Κρήτες⁴ τῆς περιοχῆς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ οἱ Κλαζομενιοὶ τῶν Σερρῶν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι φυγάδες στρατιῶται ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὴν κίνησιν τῶν Τούρκων κατὰ τὸ 1303, ἀπολέσαντες τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ προνοίας αὐτῶν, προσέφυγον εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅπου ἐδόθησαν εἰς αὐτοὺς νέαι πρόνοιαι.

¹ Στ. Π. Κυριακίδου, Θεσσαλονίκια μελετήματα. Θεσσαλονίκη 1939, σ. 14 καὶ 41 σημ. 23.

² Περί τούτων βλ. ὅσα ἀφηγεῖται ὁ Παχυμέρης Βόνν. II σ. 318 κέ. καὶ σ. 335 κέ. Πρβλ. καὶ Γρηγοράν Βόνν. σ. 314 κέ. ³ Βόνν. II σ. 389.

⁴ Οἱ Κρήτες οὗτοι, ὡς γνωστόν, ἐγκατεστάθησαν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ προσετέθησαν εἰς τοὺς ἐκεῖ στρατιώτας ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονικοῦ τοῦ Β' περὶ τὸ 1295. Βλ. Παχυμέρη Βόνν. II, σ. 209 «Κατ' ὀλίγον δὲ τὸ δεινὸν ἐπαύθη ἀνέστελλε πεμπομένων τῶν εἰς κεφαλὰς ἀξίων καὶ ὡς οἶον τ' ἦν σφίσι ἀντεχόντων, προσκειμένων δὲ καὶ τῶν ἐκ Κρήτης μαχίμων ταῖς τοπικαῖς δυνάμειν, οὓς Κρήτηθεν προσχωρήσαντας βασιλεὶ ὡς μὴ καταδεχομένους τὴν ἐκ τῶν Ἰταλῶν ἐπικράτειαν, ἐπ' ἀνατολῆς κατοικίας καὶ ρόγαις ἀποτεταγμέναις ἐξικανῶν ὡς πιστοῖς συμμάχοις ἐχοῖτο». Εἶναι γνωστὴ κατὰ πιν ἢ δρᾶσις τῶν Κρητῶν τούτων εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Φιλανθρωπηνοῦ.

Τοπογραφικῶς ἰδιαίτερος ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα παρέχουν τὰ ἔγγραφα διὰ τὰς Σέρρας. Ἡ ἀναφερομένη *Κλοποτίτζα* εἶναι γνωστὸν χειμαρῶδες ῥυάκιον, διατηροῦν μέχρι σήμερον τὸ ὄνομά του, διήρχετο δὲ πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατὰ τὸ 1913 πυρπολήσεως τῆς πόλεως διὰ τῆς ἀγορᾶς, ὅπως ἀκριβῶς γράφεται καὶ εἰς τὰ ἔγγραφα (8,12 ἐργαστήρια εἰς τὸ ἐμπόριον τῶν Σερρῶν εἰς τὴν λεγομένην Κλοποτίτσαν τρία. Πρβλ. καὶ 33, ὃ περίπου τὸ ἐμπόριον ὄν. Ὡστε ἐμπόριον τῶν Σερρῶν εἶναι ἡ ἐμπορικὴ ἀγορά). Τὸ γραφόμενον ὑπὸ τοῦ ἐκδότου (σ. 43) ὅτι τὸ *περιβόλιον*, τὸ πωληθὲν εἰς τὸν Λυπηνάριον, τὸν κτήτορα τῆς μονῆς τοῦ Λατόμου, κεῖται ἀνατολικῶς τῶν Σερρῶν κατὰ μῆκος τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ παρὰ τὸν χεῖμαρρον τῆς *Κλομποτίτζας* δὲν εἶναι ἀκριβές. Ὁ χεῖμαρρος οὗτος κεῖται δυτικῶς τῆς ἀκροπόλεως τῶν Σερρῶν, διέρχεται δὲ κατόπιν διὰ τῆς ἀγορᾶς, τὸ δὲ περιβόλιον ἔκειτο παρὰ τὴν βασιλικὴν ὁδόν, ἡ ὁποία ἔκειτο ἀνατολικῶς τῆς Κλοποτίτζας καὶ ὄχι τῆς πόλεως. Ποῦ ἀκριβῶς ἔκειτο ἡ βασιλικὴ αὕτη ὁδὸς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ. Πιθανῶς πρόκειται περὶ τμήματος ὁδοῦ, κειμένου ἐκτός τῆς πόλεως εἰς τὰ νοτιοδυτικὰ αὐτῆς, ἀγούσης ἐκ τῆς πόλεως πρὸς Δυσμάς, δηλ. πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἐν σ. 62 ὁ ἐκδότης ὀρθῶς ταυτίζει τὴν *λίμνην τοῦ Στρυμόνος* πρὸς τὴν λίμνην τοῦ *Τακινού*, πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι *Τακινού* καὶ ὄχι *Τακινού*.¹

Ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ ἔγγραφα καὶ γλωσσικῶς. Οὕτως ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ὑπ' ἀριθ. 32 ἐπιστολὴ τοῦ Μανουὴλ Ταρχανειώτου πρὸς τὸν ἀδελφόν του Δούκαν Ταρχανειώτην (1375), εἰς τὴν ὁποίαν ἐγκαταμειγνύονται τύποι ἀρχαῖζοντες τῆς ἐπισήμου γλώσσης πρὸς τύπους δημοτικούς. Αἱ προσφωνήσεις *γλυκύτατε, καρδιά μου, δμμάτια μου*, δεικνύουν ὅτι αἱ φράσεις αὗται δὲν ἦσαν μόνον ποιητικαί, ἀλλὰ καὶ συνήθειες εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν. Ἀξιοσημείωτος εἶναι καὶ ὁ τύπος *ἤθελον ἦσθην καὶ ἤθελον ἦσθην*² καὶ εἴ τις ἄλλος παρόμοιος. Ἀξιον προσοχῆς διὰ τὴν δημώδη γλῶσσαν εἶναι καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 7 ἔγγραφον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπαντῶσι περιέργοι τύποι, οἷον ἐν στ. 26 *τῶ μὴ εἰσακουόμεθαι*. . . ἀλλὰ σὺν τὸ *ἐκδιωκούμεθαι*, κείμενοι ἀντὶ ἀπαρεμφάτου. Προφανῶς οἱ τύποι εἶναι δημοτικοί, λείπει ὅμως τὸ *νὰ ἦτοι τῶ νὰ μὴ εἰσακουόμεθαι*. . . ἀλλὰ σὺν τὸ *νὰ ἐκδιωκούμεθαι*. Σημειωτέα καὶ ἡ παρουσία τοῦ *ν* εἰς τὸ *α'* πρ. τοῦ πληθυντικοῦ κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ *γ'*. Οἱ τύποι ἔπειτα *Κοτλουμούση, Κοτλομουσίου, Κοτλο-*

¹ Πρβλ. ὅσα ἐσημείωσα εἰς τὰς Βυζαντινὰς μελέτας II—V, σ. 64 σημ. 1.

² Σημειῶνω τὸν τύπον, διότι ὑπῆρξαν τινές, οἱ ὁποῖοι τοὺς τύπους τούτους τοῦ μέλλοντος ἐθεώρησαν ὡς πλάσματα τῶν λογίων πολὺ μεταγενέστερα, ἐπρότειναν δ' ἀντ' αὐτῶν τὸ *ἤθελον εἶναι*. Ἦδη ὅμως ὁ Foy παρετήρησεν ὅτι εἰς αὐτοὺς ἔχομεν διατήρησιν τοῦ παλαιοῦ ἀπαρεμφάτου. Βλ. Γ. Χατζηδάκι, Μεσαιωνικά καὶ νεοελληνικά τ. Α' σ. 589.

μουσιανοί κττ. ἀντὶ τῶν ὄρθῶν *Κουτλουμούση* κ.τ.λ. προδίδουσι βόρειον ἰδίωμα τοῦ γράψαντος, εἰς τὸ ὁποῖον πολλάκις γίνονται τοιαῦται ψευδαποκαταστάσεις τοῦ γλωσσικῶς ὄρθου φωνηεντισμοῦ. Ἐσημειώσαμεν δ' ἀνωτέρω καὶ τὴν παράλληλον ὑπαρξίν βορείων καὶ νοτίων τύπων, ἡ ὁποία εἶναι γλωσσικῶς καὶ διπλωματικῶς ἐνδιαφέρουσα. Νομίζω ὅτι θὰ ἤξιζε νὰ γίνῃ εἰδικὴ γλωσσικὴ ἔρευνα διὰ τὴν γλῶσσαν τῶν ἐγγράφων τούτων.

Παρὰ τὰς παρατηρηθείσας ἀναποφεύκτους εἰς πᾶν ἀνθρώπινον ἔργον ἐλαφροτάτας ἀτελείας ἡ ἐκδοσις ἀποτελεῖ ἔργον αὐστηρῶς ἐπιστημονικὸν καὶ ὑποδειγματικὸν εἰς τὸ εἶδός του, ὅπως ἐχαρκτηρίσθη ὑπ' ἀνδρῶν εἰδιωτάτων περὶ τὴν διπλωματικὴν, τοῦ V. Laurent¹ καὶ τοῦ Fr. Dölger,² πηγὴν δὲ πλουσίαν πρὸς παντοειδεῖς μελέτας.

ΣΤΙΑΤΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

Fr. Dölger, Mönchsland Athos. Mit Beiträgen von Prof. Dr F. Dölger München, Prof. Dr E. Weigand Prag und Reichshauptstellenleiter A. Deindl Berlin. Herausgegeben von F. Dölger. Mit 183 Abbildungen und 1 Karte. F. Bruckmann Verlag, München [1943]. 8ον μέγα σ. 303.

Ἡδη ἀπὸ ἐτῶν ἡ Βαυαρικὴ Ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν εἶχεν ἀναλάβει τὴν δημοσίευσιν τῶν αὐτοκρατορικῶν καὶ ὄλων τῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων, τῶν εὗρισκομένων εἰς τὰ ἀρχεῖα τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου ὄρους, τὴν ὁποίαν καὶ εἶχεν ἀναθέσει εἰς τὸν εἰδικώτατον περὶ τὰ τοιαῦτα διαπρεπῆ καθηγητὴν τῆς βυζαντινολογίας ἐν Μονάχῳ Fr. Dölger. Οὗτος πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπεσκέφθη ἐπανειλημμένως τὸ Ἅγιον ὄρος προπολεμικῶς, ἐδημοσίευσεν δὲ καὶ τὸ πρωτόκολλον τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐν γένει ἐγγράφων ἀπὸ τοῦ ἔτους 565 μέχρι τοῦ ἔτους 1282.³

Κατὰ τὸ 1941 ἐπὶ κεφαλῆς ἐπιστημονικῆς ἀποστολῆς, ἀποτελουμένης ἐκ τοῦ ἰδίου, τοῦ A. Deindl, τοῦ O. Treitinger καὶ τοῦ εἰδικοῦ φωτογράφου K. Kress, ἐπεσκέφθη ἐκ νέου τὸ Ἅγιον ὄρος πρὸς συμπλήρωσιν τῶν μελετῶν του εἰς τὰ ἀρχεῖα τῶν μονῶν. Ἡ Ἱερὰ κοινότης καὶ αἱ μοναὶ παρέσχον εἰς αὐτὸν πᾶσαν διευκόλυνσιν διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου του.

¹ Πρὸβλ. τὴν ἀνωτέρω σημειωθεῖσαν βιβλιοκρισίαν του.

² Βλ. Dölger — Schneider, Byzanz. Bern 1952, σ. 39.

³ Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der Neueren Zeit. Reihe A. Regesten. Abt. I. Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches, bearbeitet von Fr. Dölger. 1. Teil. 565 · 1025. München—Berlin 1924.—2. Teil. 1025 · 1204. München · Berlin 1925.—3. Teil 1204 · 1282. München—Berlin 1932.